

nen het DENK!-project (Houtveen, 2018). De uitgangspunten van FOCUS overlappen gedeeltelijk met de basisprincipes van DENK! Daarnaast kent FOCUS aanvullende uitgangspunten en andere uitwerkingen in de praktijk die zowel de praktische toepasbaarheid als de effectiviteit kunnen vergroten. FOCUS is er in de eerste plaats op gericht om de taal- en kennisbasis van leerlingen te verrijken en doet dit door het dagelijks voorlezen van meerdere goed geschreven fictieboeken die passen binnen een vastgesteld rijk thema en het dagelijks vrij lezen van fictieboeken (of non-fictie met een sterke verhaalstructuur) (Block et al., 2009; Nielen, 2016; Westbrook et al., 2018). De ontwikkeling van de taal- en kennisbasis is immers sterk afhankelijk van het (voor)lezen van boeken (Stanovich, 2008). Naast het (voor)lezen van boeken wordt gebruikgemaakt van conceptueel coherente multimediale tekstverzamelingen over hetzelfde thema, die oplopen in moeilijkheidsgraad. Dit maakt de teksten ook toegankelijk voor leerlingen die aanvankelijk minder kennis hebben van het thema (Cervetti et al., 2016; Jager Adams, 2010). Het werken met meerdere boeken en teksten rondom een voor school belangrijk thema (meestal gerelateerd aan de zaakvakken) zorgt voor doelgerichtheid en multiperspectiviteit. Kennisontwikkeling vindt niet alleen plaats door (voor)lezen, maar ook door dialoog over de verschillende perspectieven in het gelezene.

De stappen van FOCUS

Stap 1: Kies een multiperspectivisch thema

In FOCUS wordt gewerkt vanuit multiperspectivische thema's en kernconcepten, zodat leerlingen rond een thema breed verbonden conceptuele kennis kunnen ontwikkelen. Dat wil zeggen dat je vanuit meeromvattende begrippen en ideeën naar zo'n thema kunt kijken. Bij een vrij plat thema als 'lente' blijf je vaak steken bij het 'wat' (krokussen, lammetjes), met een meer multiperspectivisch en conceptueel thema als 'groeien' in plaats van 'lente', kun je ook andere concepten verbinden. Terwijl je met leerlingen werkt aan de thema's, bouw je aan concepten. Je bespreekt geen losse woorden,

maar gaat samen met hen op zoek naar begrippen en concepten die belangrijk zijn. Bij een thema als 'vrijheid' kunnen bijvoorbeeld concepten als 'vrijheid van meningsuiting', 'bevrijding' of 'democratie' belangrijk zijn (O'Reilly et al., 2019).

De boeklessen

Stap 2: Kies twee voorleesboeken bij het thema

Dagelijks lees je minimaal twintig minuten voor uit een fictieboek dat past bij het thema en dat interessant maar vrij moeilijk is voor de leerlingen. Kies vooral een boek dat ook jezelf aanspreekt. Leef je tijdens het voorlezen in en breng zo het verhaal tot leven voor je leerlingen. Onderbreek het voorlezen in principe niet. Alleen als je observeert dat de leerlingen de verhaallijn niet meer volgen, of als leerlingen een vraag stellen, kan tijdens het voorlezen heel kort interactie plaatsvinden. Voorafgaand aan en na afloop van het voorlezen kun je met leerlingen in gesprek gaan, bijvoorbeeld aan de hand van de tekst-hoofd-hartvragen (Beers & Probst, 2017) (zie paragraaf 6.4.2). Als leerlingen zich eenmaal hebben ingeleefd in het verhaal, kun je ervoor kiezen af en toe een interessante/spannende pagina te kopiëren. Die lezen de leerlingen in tweetallen hardop aan elkaar voor. Het hardop uitspreken van woorden faciliteert woordenschatontwikkeling (Forrin & MacLeod, 2018).

Stap 3: Zorg voor een motiverend boekenaanbod met themaboeken

Naast het voorlezen, lezen leerlingen dagelijks zelf. Daarvoor is een aantrekkelijk boekenaanbod nodig. Binnen Focus werken we met rijke teksten. Leerlingen moeten hun boeken vrij kunnen kiezen, maar we zorgen er wel voor dat ze ook boeken kunnen kiezen die bij het thema passen. Juist het lezen van themaboeken leidt tot kennisopbouw en taalontwikkeling. We werken vanaf groep 5 minimaal met B-boeken (indeling van de openbare bibliotheek). We hebben deze indeling een klein beetje aangescherpt door met B--, B- en B+-boeken te werken (zie paragraaf 4.2.2). De niveaus zijn

aangegeven om te waarborgen dat leerlingen niet langdurig in te eenvoudige boeken lezen. Het is binnen Focus zeker niet de bedoeling dat leerlingen al hun boeken kiezen op B-- of zelfs A-niveau. Hoe rijker de tekst, hoe rijker het leerproces voor leesbegrip. Het kan wel zijn dat het eerste boek wat eenvoudiger is (A of B-) en als 'instapboek' dient voor het thema, maar dan zou het volgende boek zeker B of B+ moeten zijn. Het streven is om in het kader van begrijpend lezen zo weinig mogelijk A- of B--boeken te lezen. Als B- of B+-boeken moeilijk (technisch) leesbaar zijn voor leerlingen, dan zijn er twee opties: 1. het boek is toch zo interessant voor de leerling dat hij er wel doorheen komt; of 2. de leerling gebruikt (tijdelijk) een luisterboek in plaats van het geschreven boek. Ook makkelijk-lezenboeken zijn niet aan te bevelen binnen Focus. Deze boeken zijn vaak zo vereenvoudigd, dat zij niet of nauwelijks bijdragen aan de taal-leesontwikkeling.

Leerlingen kunnen fictie en non-fictie lezen, maar het gaat dan wel om non-fictie met een verhaalstructuur. Dat wil zeggen dat lezers worden meegenomen in de tekst en dat er geen sprake is van korte tekstfragmenten in kadertjes en veel illustraties. Dergelijke non-fictie is vaak prachtig vormgegeven, maar eerder geschikt om in te 'grasduinen' dan om in te lezen in het kader van leesbegrip.

Stap 4: Iedere dag minimaal dertig minuten vrij lezen

Iedere dag lezen leerlingen minimaal dertig minuten in zelfgekozen boeken. Iedere leerling leest minimaal 25 boeken per jaar. Leerlingen houden op een lijstje bij welke boeken ze lezen. Als leraar weet je hoeveel ze lezen, ken je hun interesses en weet je hoe je hen kunt helpen bij het kiezen van het juiste boek. Je zorgt ervoor dat in de klas een leesroutine ontstaat. Dat doe je door een lees sfeer te creëren. Je besteedt zichtbaar aandacht aan boeken in het klaslokaal en je zorgt dat er regelmatig over boeken wordt gesproken. Je plant het lezen dagelijks consequent op hetzelfde moment in en zorgt tijdens het lezen voor een vaste routine. De leerlingen weten waarom er wordt gelezen en hoe de leesmomenten verlopen. Ze

lopen niet heen en weer. Ze hebben twee boeken op hun bank en kunnen dus altijd verder lezen. Tijdens het lezen lees je weliswaar in een eigen boek, maar zolang er nog geen routine is, observeer je vooral. Welke leerlingen zijn goed aan het lezen en welke leerlingen niet? Hebben zij niet het juiste boek? Hoe kun je hen helpen dat te vinden? Raken ze gemotiveerd door hen tijdelijk luisterboeken te geven? Voorafgaand aan het lezen kun je kort even iets vertellen over een boek dat je aanspreekt (zie paragraaf 5.5.4). Na het voorlezen kun je even met leerlingen in gesprek naar aanleiding van de tekst-hoofd-hartvragen of je kunt met hen nadenken wat ze in hun boeken voor nieuws hebben ontdekt over het thema waarbinnen wordt gewerkt. Ook kun je leerlingen vragen een korte boekreclame te houden. Meer over vrij lezen is te vinden in het LIST-project (Houtveen et al., 2013) (zie paragraaf 5.4.2).

De tekstlessen

Stap 5: werken met coherente tekstsets

Binnen Focus werk je elke week minimaal één keer twintig tot veertig minuten met een coherente tekstset die het liefst past bij het thema. Je werkt met twee tekstsets per thema. Zo'n tekstset bestaat uit een aantal authentieke actuele teksten over hetzelfde onderwerp, opgebouwd van eenvoudig naar moeilijker. Bij het werken met de teksten maak je gebruik van scaffolding (het ondersteunen van begrip) door het inzetten van filmpjes en foto's, voorafgaand aan het lezen van de tekst. Je kunt bijvoorbeeld starten met het Jeugdjournaal en daar een keuze maken uit de nieuwsitems (filmpje, eventueel foto en korte tekst). Let op dat je niet een typisch kinderonderwerp kiest dat niet in het volwassen nieuws wordt behandeld en kies in principe voor een onderwerp waar je een aantal weken mee kunt werken. Vervolgens ga je naar de NOS, een plaatselijke of regionale krant en landelijke kranten (*Trouw*, *de Volkskrant*, *NRC*). Let op, wees kritisch op de tekstkwaliteit. Vaak zijn teksten uit bijvoorbeeld *Trouw* eenvoudiger dan teksten uit regionale kranten, omdat die laatsten sterker leunen

op persberichten die niet heel goed geschreven zijn in het kader van de werkwijze van Focus. Zo bouw je een tekstset op rond één onderwerp, compleet met visuele scaffolds in de vorm van filmpjes en foto's. Daarvoor kan goed een ICT-toepassing als padlet.com worden gebruikt. Padlet is een mooi middel om de multimediale en conceptueel coherente tekstset in te maken omdat je er eenvoudig een volgorde in kunt aanleggen en er heel gemakkelijk multimedia in kunt zetten. Het ziet er bovendien aantrekkelijk en gestructureerd uit.

Een tekstles kan er als volgt uitzien:

Fase 1: Filmpje twee keer bekijken en bespreken;

Je bekijkt met de leerlingen het filmpje voor de eerste keer en met behulp van één van de tekst-hoofd-hartvragen ga je in gesprek over het filmpje. Vaak is 'Wat valt je op?' een geschikte openingsvraag, maar je kunt ook een andere kiezen. Geef leerlingen even tijd om na te denken en laat ze eventueel een eerste antwoord opschrijven. Kies dan random leerlingen om hun antwoord te geven en stel waar nodig vervolgvragen. Door deze antwoorden gaan leerlingen het filmpje de tweede keer met andere ogen bekijken. Die tweede keer kun je een andere vraag stellen, zoals 'Wat wil de maker je vertellen?' Bij heel zwakke taalleerders kun je ervoor kiezen om te starten met een of meer foto's die je bespreekt om het onderwerp duidelijk te maken.

Fase 2: Voorlezen;

De leraar leest de eenvoudige tekst onder het filmpje voor en legt waar nodig kort uit wat zinnen betekenen (vooral door in de flow van het voorlezen een 'vertaling' van de hele zin te geven).

Fase 3: Zelf lezen;

De leerlingen lezen de tekst zelf. Leerlingen die dat kunnen en graag willen, lezen de tekst stil voor zichzelf. Het is ook een optie om de tekst hardop te lezen via koorlezen of duolezen. Het zelf hardop

lezen van de teksten heeft als voordeel dat de woordenschat beter beklijft. Na het zelf lezen, bespreken de leerlingen in duo's één van de tekst-hoofd-hartvragen, bijvoorbeeld 'Wat had de schrijver beter moeten uitleggen?' of 'Wat valt je op?' De leraar loopt rond en komt daarna klassikaal even terug op opvallende zaken.

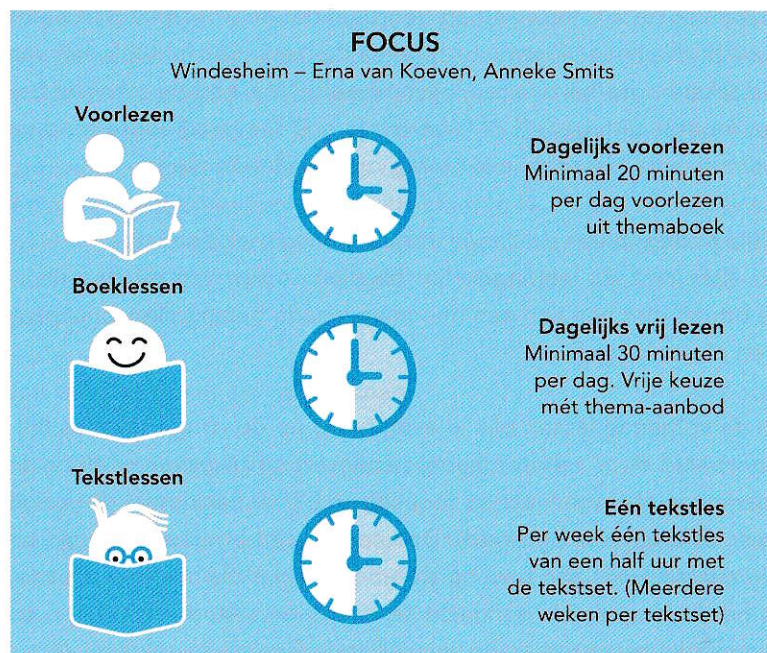
Fase 4: Begrip van de dag/mindmap bouwen (optioneel).

Je kiest met de leerlingen het begrip/concept van de dag en/of je bouwt met hen aan een mindmap waarin belangrijke concepten een plaats krijgen.

In de volgende lessen blijf je even terug op de vorige tekstles (bijvoorbeeld door zelf een korte samenvatting te geven of door de leerlingen te vragen iets op te schrijven bij het begrip dat de vorige keer centraal werd gesteld). Daarna komen het nieuwe filmpje en de nieuwe tekst aan bod op dezelfde manier als hiervoor. Daarbij is het belangrijk om aandacht te besteden aan de verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende filmpjes en teksten. Wat is hetzelfde? Wat is anders? Waarom zou dat zijn? Door verschillende media-uitingen op die manier te vergelijken, besteed je ook aandacht aan digitale geletterdheid.

Stap 6: Schrijven over het thema en de teksten

Leesbegrip wordt sterk ondersteund doordat leerlingen nadenken over het thema en de teksten. Schrijven is daar een goede manier voor. Kies mooie schrijfofdrachten bij het thema. Dat kan door de tekst-hoofd-hartvragen om te vormen tot schrijfofdrachten of door de schrijfofdrachten uit de taalmethode of wereldoriëntatiemethode zo om te buigen, dat ze passen bij het thema, de boeken en de teksten die worden gelezen. Let op, de tijd die aan schrijfofdrachten wordt besteed, komt bovenop de hiervoor beschreven stappen. Naast schrijfofdrachten kunnen natuurlijk ook andere interessante ontwerp opdrachten een rol spelen.

Een aantal opmerkingen bij FOCUS op begrip:

- Voor groep 5-8 kan dezelfde tekstset gebruikt worden, groep 5 begint en eindigt 'lager' in de set. De overige groepen hoger.
- Omdat er zo veel aandacht wordt besteed aan de context en niveau-opbouw, kunnen alle leerlingen meedoen (waar nodig met pre- en reteaching).
- Omdat FOCUS geen 'teaching to the test'-programma is, verdient het aanbeveling zo'n twee weken voor de Cito-toets leesbegrip de manier waarop in de toets vragen worden gesteld, te oefenen en de begrippen die bekend worden verondersteld, te bespreken. Let op: dit zijn geen lessen leesbegrip, het betreft enkel voorbereiding op de toets.
- In FOCUS wordt niet gewerkt met leesstrategieën en er is ook geen expliciete aandacht voor signaalwoorden, verbanden en verbindingswoorden, enzovoort. Deze onderwerpen komen, waar nodig, wel aan bod bij de schrijfoopdrachten (zie paragraaf 7.2.3).

Implementeren van FOCUS op begrip

Scholen die op een andere manier willen werken aan leesbegrip, doen er verstandig aan dit fasegewijs te implementeren. Pas als een fase goed is geïmplementeerd, kan een start worden gemaakt met een volgende fase.

Eerste fase: Zorg voor geëngageerd dagelijks vrij lezen (minimaal dertig minuten) en lees iedere dag minimaal twintig minuten voor.

Tweede fase: verbind voorlezen en vrij lezen aan langer durende (zes tot acht weken) multiperspectivische thema's. Twee voorleesboeken over het thema, vrij kiezen tijdens het vrij lezen (er zijn wel boeken aanwezig over het thema), luisterboeken voor zwakke lezers.

Derde fase: werk minimaal één keer per week maximaal veertig minuten met multiperspectivische authentieke tekstsets (lezen, bespreken, vergelijken, schrijven). Voorzie in scaffolding door opbouw in de tekstset (van makkelijk naar moeilijk) en door het gebruik van verhelderende foto's en filmpjes.

Vierde fase: zorg voor motiverende authentieke (schrijf)opdrachten bij het thema en de tekstsets.

6.4.6 Informatievaardigheden

Leesbegrip is een belangrijke basis voor digitale geletterdheid. Onder digitale geletterdheid worden onder andere informatievaardigheden en mediawijsheid gerekend. En zonder begrip is het niet mogelijk te komen tot het verwerken van inhoud (informatievaardigheden) of daar kritisch over te denken (mediawijsheid). Bij leesbegripsonderwijs zoals we dat hiervoor hebben geformuleerd, werken leerlingen aan mediawijsheid, omdat ze teksten en andere uitingen van verschillende media vergelijken en in gesprek gaan over de bedoeling van teksten, perspectieven van waaruit teksten geschreven zijn en beïnvloeding door teksten. Ze oefenen informatievaardigheden, doordat ze de informatie uit de teksten die ze lezen, verwerken tijdens de gesprekken die ze over teksten voeren of tijdens het werken aan de opdrachten die ze uitvoeren (zie hoofdstuk 7).